

112, 578; IV, 11, 18, 19, 21-22; IX, 317; a.mlf., *Câmi'ü'l-beyân*, XXI, 15-21; Mes'ûdi, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 263 vd.; Eddî Şîr, *Kitâbü'l-El-fâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arreb*, Beyrut 1908, s. 54; Cl. Huart, "Kisrâ", *IA*, VI, 825; M. Morony, "Kisrâ", *EP* (Ing.), V, 184-185; Mustafa Fayda, "Bâzân", *DIA*, V, 283-284.

CASİM AVCI

KISSLING, Hans Joachim

(1912-1985)

Alman şarkiyatçısı ve Türkologu.

Münih'te doğdu. Münih, Viyana ve Breslau üniversitelerinde şarkiyat, Altaistik, İranistik ve amme hukuku okudu. Hocaları arasında Gotthelf Bergsträsser, Fritz Hommel, Karl Süßheim, Franz Taeschner, Wilhelm Geiger, Herbert Jansky, Teodor Seif, Carl Brockelmann ve Friedrich Giese gibi ünlü isimler bulunmaktadır. Giese'nin yanında hazırladığı *Die Sprache des 'Âşikpaşâzâde. Eine Studie zur osmanisch-türkischen Sprachgeschichte* başlıklı teziyle 1935'te doktor oldu. Ertesi yıl Leipzig Üniversitesi'ne bağlı Orientalisches Institut'ta asistan olarak göreve başladı. II. Dünya Savaşı'na rastlayan askerliği sırasında Fransa, Rusya ve Balkanlar'da bulundu ve çok dil bilmesinden dolayı genellikle mütercimlik yaptı. 1942-1943 yıllarında Alman Dışişleri Bakanlığı'nda ilmi araştırmacılık görevinde bulundu. 1949'da Münih Üniversitesi'nde Türkoloji bölümünün başkanı Franz Babinger'in yanında hazırladığı *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert* adlı doçentlik tezinin kabulü üzerine bu enstitüye doçent, 1959'da da emekliye ayrılan Babinger'in yerine tayin edilerek profesör oldu; 1980 yılındaki emekliliğine kadar bölümün gelişmesine büyük katkılarda bulundu. 10 Ekim 1985'te Münih'te öldü. 1975'te Almanya'nın önemli ilmi kuruluşlarından Bayerische Akademie der Wissenschaften'e üye seçilmiş ve Palermo Üniversitesi'ne bağlı Centro Internazionale di Studio Albenesi'ye de şeref üyesi olarak kabul edilmişti. Ayrıca öğrencileri ve meslektaşları onun 60. doğum yılı armağanı olarak bir kitap hazırlamışlardır (bk. bibl.).

Dil öğrenmeye çok kabiliyeti olan Kissling'in kırk civarında Batı, Doğu ve Afrika dilini bildiği rivayet edilmektedir. Türkoloji, Osmanlı tarihi, Osmanlı dönemi tasavvuf tarihi ve tarihî coğrafya alanlarında çok sayıda eser kaleme alan Kissling özellikle tarikatların siyasî, toplumsal ve

pedagojik rolleri üzerindeki çalışmalarıyla tasavvuf tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlı tarihi araştırmalarının büyük bir kısmı II. Bayezid ve dönemi hakkındadır. II. Bayezid'in, babası Fâtihten Sultan Mehmed ile oğlu Yavuz Sultan Selim'in arasında kaldığı için öneminin tarihçiler tarafından yeterince takdir edilmediği, halbuki Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'ya ve Doğu Akdeniz'e yayılmasını onun dönemindeki gelişmelerin mümkün kıldığı kanaatinde olan Kissling, II. Bayezid hakkında hayatının en önemli eserini yazmayı planlamış (Majer, LXV/2 [1988], s. 193), ancak ömrü buna yetmemiştir (*Dissertationes*, II, 207).

Eserleri. *Die Sprache des 'Âşikpaşâzâde. Eine Studie zur osmanisch-türkischen Sprachgeschichte* (Breslau 1936); *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert* (Wiesbaden 1956); *'Uşâkizâde's Lebensbeschreibungen berühmter Gelehrter und Gottesmänner des Osmanischen Reiches im 17. Jahrhundert (Zeyl-i dağâ'iq)* (Wiesbaden 1965); *Sultan Bâjezid's II. Beziehungen zu Markgraf Francesco II. von Gonga-za* (München 1965); *Sammlung türkischer Redensarten* (Wiesbaden 1974), *Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Türkenkriege* (Graz 1974); *Probleme der älteren osmanischen Schwarzmeerkartographie* (München 1978); *Hintergrundprobleme in der islamistischen Geschichtsforschung* (Graz 1979).

Kissling'in bu kitaplardan başka sayısı 100'ü geçen makale, kitap tanıtımı ve *The Encyclopaedia of Islam, Biographisches Lexicon zur Geschichte Südosteuropas, Lexikon der Islamischen Welt* gibi ansiklopedi ve başvuru kitaplarına yazılmış maddesi bulunmaktadır. Ölümünden sonra Rudolf Trofenik tarafından makalelerinin büyük bir kısmı *Dissertationes orientales et balcanicae collectae (I: Das Derwischtum, München 1986; II: Sultan Bajezid II. und der Westen, München 1988; III: Die Osmanen und Europa, München 1991)* adı altındaki üç ciltlik bir seri içerisinde tekrar yayımlanmıştır. Kissling ayrıca Türkçe, Slavca, Arapça ve İtalyanca'dan çok sayıda tercüme yapmış, bu arada Ömer Seyfeddin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin ve Peyami Safa'nın hikâye ve romanlarından bazılarını Almanca'ya çevirmiştir (eserlerinin tam listesi için bk. Schie-mann, s. 9-16).

BİBLİYOGRAFYA :

H. J. Kissling, *Dissertationes orientales et balcanicae collectae* (ed. R. Trofenik), München 1986-88, I, neşredenin önsözü, II, 207; L. Schie-mann, "Schriftenverzeichnis Hans Joachim Kissling", *Islamkundliche Abhandlungen. Hans Joachim Kissling zum 60. Geburtstag gewidmet* (nşr. G. Majer), München 1974, s. 9-16; Necib el-Akiki, *el-Müstesrikûn*, Kahire 1980, II, 478; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992, XV, 202-204; B. Moser-Weithmann, "Hans Joachim Kissling. Eine persönliche Erinnerung", *Münchener Zeitschrift für Balkankunde*, V, München 1984, s. 183-185; L. Kretzenbacher, "Hans Joachim Kissling (8.IX.1912 - 10.X.1985)", *SOF*, XLV (1986), s. 237-239; Bedriye Atsız, "Yaşayan Türkologlar-VIII. Hans Joachim Kissling", *TT*, IV/20 (1985), s. 127-128; Turgut Akpınar, "Kırktan Fazla Dil Konuşan Osmanlı Tarihçisi: Prof. Kissling", a.e., XI/62 (1989), s. 105-107; E. Krüger, "In Memoriam Hans Joachim Kissling", *ZBalk.*, XXII/1 (1986), s. 2-3; H. G. Majer, "Hans Joachim Kissling (1912-1985)", *Isl.*, LXV/2 (1988), s. 191-199.

TURGUT AKPINAR

KİTAP

(bk. KİTAP).

el-KİTÂB

(الكتاب)

Sibeveyhi
(ö. 180/796)

tarafından yazılan

ve *Kitâbü Sibeveyhi* diye de anılan,Arap gramerine dair
günümüze ulaşan ilk eser

(bk. SİBEVEYHİ).

KİTÂB-ı BAHİRİYYE

(كتاب بحرية)

Pîri Reis'in (ö. 962/1554)

Ege ve Akdeniz kıyılarını
tasvir eden coğrafi eseri.

Osmanlı coğrafyacısı ve kaptanı Pîri Reis tarafından hazırlanmış olan *Kitâb-ı Bahriyye*, Osmanlı coğrafya ve haritacılık tarihinin en önemli örneğini oluşturduğu gibi farklı ilimlerin de başlıca kaynak eseri özelliği taşır, bu açıdan Batı'daki benzerleriyle kıyaslanmayacak ölçüde şöhret kazanmıştır. Eserin mensur ve kısmen manzum olmak üzere iki telifi vardır. Ege ve Akdeniz'in tam bir portolan atlası olan *Kitâb-ı Bahriyye*'deki haritalar, hem gemicilerin kullanımını hem model alınarak yenilerinin yapımı amacıyla uzun süre muteber tutulmuştur.

Eserin birinci telifinin tamamlama tarihi 927'dir (1521). Kitabın adı mukaddimede *Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eşkâli, Eşkâl-i Cezâir ve Sevâhil-i Bahr-i Sefîd* şeklinde gösterilirken çeşitli yazmalarında olduğu gibi Kâtib Çelebi'den Bursalı Mehmed Tâhir'e kadar pek çok Osmanlı müellifi eseri *Bahriyye* ismiyle belirtir. Pîrî Reis eseri, Kemal Reis ve onun arkadaşlarıyla çıktıkları seferlerde topladığı malzemeleri değerlendirmek ve bunları "armağan" bırakmak için kaleme aldığını yazar. Tahta yeni çıkan Kanûnî Sultan Süleyman'a (1520) sunulmak amacıyla yazılan, ancak ona takdim edilemeyen bu ilk telif eser Gelibolu'da düzenlenmiştir. Kitabın kaleme alınış usulünü, "Evvle şerhleri yazılıp bâdehû ol mahalleri ve şekilleri resmolundu" şeklinde açıklayan Pîrî Reis (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 272, vr. 2^b) Bozcaada'dan itibaren tasvirlere başlamaktadır. Bütününü mensur olan bu telifte ait 120-134 haritalı nüshalar bugüne ulaşmıştır. Hem birinci ve ikinci telif nüshalar hem de yalnız harita ve yalnız metin başlıklarıyla tasnifi yapılanlar olmak üzere yurt içinde ve dışında tesbit edilebilen yaklaşık altmış yazma arasından yirmi beşi birinci telif nüshasıdır. İkinci telifin manzum kısımları Seyyid Murâdî tarafından yazıldığı için bu ilk te-

lif *Kitâb-ı Bahriyye* doğrudan Pîrî Reis'in kaleminden çıkmış olması dolayısıyla önemlidir.

Pîrî Reis, Mısır'a gidişi sırasında (1524-1525) kılavuz olarak yanında bulunduğu Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa'dan *Kitâb-ı Bahriyye*'yi temize çekerek padişaha sunması teklifini alınca eseri yeniden düzenledi. Manzum kısımlar *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı kitabın da yazarı olan Seyyid Murâdî tarafından hazırlandı ve eser İbrâhim Paşa aracılığı ile Kanûnî Sultan Süleyman'a sunuldu. 932'de (1526) tamamlanan bu telifte yine asıl malzeme Pîrî Reis'e ait olmakla beraber eserin son şeklini alıncaya kadar bir tekâmül seyri geçirmiş olduğu anlaşılmalıdır (Yurdaydın, *DTCFD*, X/1-2 [1952], s. 143-146).

Epeyce tâdil gören *Kitâb-ı Bahriyye*'nin bu ikinci telifinde dua cümleleri, telif ve takdim meselesi, Kemal Reis ve kendi hayatıyla ilgili bilgilerin ardından fırtınalar, rüzgârlar, pusula ve haritanın açıklanması, denizler, Kristof Kolomb'un keşifleri yirmi üç fasıl, 972 beyitlik manzum bölümde yer almaktadır. 209 fasıl olan asıl mensur metin, Sultâniye ve Kilitbahir ile Çanakkale Boğazı ve önündeki adaların anlatımıyla başlar. Pîrî Reis'in kuzeyden bakıldığında sağ yönü izleyerek Ege ve

Akdeniz'i anlattığı görülür. Çanakkale Boğazı'nın karşı sahilleri, Selânik körfezi, Eğriboz adası ve Tesalya kıyıları, karşı yakadaki Midilli adası ve yakın sahilden sonra Marmaris'in anlatımıyla devam eden eserde Mora yarımadası, Adriyatik denizi, Katalan adaları ve kıyılar izlenerek Sebte Boğazı'ndan Kuzey Afrika'ya geçilmiş, oradan Mısır ve Nil'e, Şam, Kıbrıs, Karaman, Antalya ve tekrar Marmaris'e dönülerek Akdeniz havzası tamamlanmıştır. Daha sonra Kerpe ve Girit adalarıyla yazılmayan diğer Ege adaları tasvir edilmiş ve tekrar Çanakkale Boğazı civarına, Saroz körfezine gelinerek asıl metin sona erdirilmiştir. Doksan bir beyitlik manzum hâtimede ise İbrâhim Paşa ile Mısır yolculuğu ve eserin takdim edilmesi olayı anlatılır. Tasvirli haritalarda önemli binaların resimlerine de yer verilmiştir. Coğrafi ve tarihî bilgiler, sığ yerler, kumsallar, güvenli limanlar, kayalıklar, seyre uygun mevsim ve istikametler, su kaynaklarıyla yerleşim yerleri tıpkı portolanlarda olduğu gibi özenle belirtilmiştir. Pîrî Reis'in, "Kimesne bu misalde müfid yâdigâr eylememiştir" sözleriyle işaret ettiği gibi bütün ayrıntıların haritalarda belirtilemeyeceği düşüncesi eserin telif sebepleri arasındadır ve bu yönüyle *Bahriyye* ilk Osmanlı portolan atlası olarak görülebilir. İkinci telifin bazı nüshalarının sonunda ilk telifteki gibi Marmara adaları haritaları yer almaktadır.

İlk telifte olmayan manzum bölümler ve hâtime ile "Der beyân-ı sebeb-i nesir" gibi metinlerin ilâvesi, birinci telif nüshalarında en çok 134 olan harita sayısının ikincisinde 223'e ulaşması, son telifin padişaha takdimi, ilk telifteki tasvirlerin Bozcaada'dan başlayıp Kızıladalar'da son bulurken ikincisinin Sultâniye ve Kilitbahir'den başlayıp Saroz körfeziyle bitmesi, önce Kemal Reis'in "hemşirezâde"si olarak kendini tanıtan müellifin dünya haritalarının açıklama kısımlarında söz ettiği gibi ikinci telifte onun "birâderzâde"si olduğunu belirtmesi, haritalarda yeni ayrıntılara yer vermesi iki telif arasındaki temel farklar içinde sıralanabilir. Pîrî Reis'in metinlerinden ilk telifte Akdeniz'de bir gemcinin, ikincisinde ise Osmanlı hizmetinde bir kaptanın bakışı hâkimdir. Tasvirli şehir haritalarının hem Avrupa prototipini ve hem Pîrî Reis'in bakışını yansıttığı üzerinde de durulmaktadır.

Askerî ihtiyaçların ön plana alındığı ve haritalarda bu tür yapıların mutlaka gösterildiği *Bahriyye*, Ege ve Akdeniz'deki Osmanlı kuvvetinin somutlaşmış bir gö-

Kitâb-ı Bahriyye'nin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 2612)

rünümüdür ve fethedilmemiş Kıbrıs ve Girit gibi adalar hakkında sıralanan notlar bu yerlere ait resmî bilgilerin seviyesini de yansıtmaktadır. Eserde Kemal Reis'in ve dolaylı olarak Barbaros kardeşlerin korsanlık maceraları da yer alır. Kullanılan arkaik Türkçe kelimeler sebebiyle de değerli olan *Kitâb-ı Bahriyye* gemi türleri ve denizcilik terminolojisi için kaynak eserler arasında gösterilir. Asıl önemlisi Amerika'nın keşfinin bildirilmesinde, Akdeniz'deki yer adlarının Türkçe'lerinin öğrenilmesinde ve dünyanın küre şeklinde olduğunun duyurulmasında da öncü bir eserdir. Bu son bahiste Portekizli bir papaz tarafından yapılmış olan bir yerküreyi gördüğünü belirten Pîrî Reis, muhtemelen Nürnbergli Martin Behaim'in 1492 tarihli yer küresinin bir modelini incelemiştir.

Kitâb-ı Bahriyye'nin kaynakları üzerinde yapılan araştırmalarda Akdeniz'de elden ele dolaşan bazı İtalyan, Katalan ve Portekiz portolanlarıyla XV. yüzyıl ortalarına ait İtalyan ada kitaplarının (isolario) kullanılmış olabileceği ihtimali öne sürülür. Ege denizi adaları için Bartolommeo'nun isolariosu (Venedik 1484-1486), stil benzerlikleri dolayısıyla C. Boundelmonti'nin başlayıp B. Bartolommeo dallı Sonetti ile B. Bordone'nin geliştirdiği çalışmalar, muhtemel kaydıyla bu kaynaklar

Kitâb-ı Bahriyye'de Venedik'i tasvir eden minyatür (Millet Ktp., Coğrafya, nr. 1, vr. 79^b)

arasında belirtilir. Burada özellikle Adriyatik denizi, İtalyan yarımadası, Sicilya ve Fransa kıyıları söz konusudur (Soucek, *The History of Cartography*, s. 277-279).

Eserin bütün yazmalarındaki minyatürlü haritalarda hangi nakkaşların imzasının bulunduğu, eserin aslında olmayıp bazı nüshalarının sonunda rastlanan ve gerçekçi bulunan İstanbul harita-planlarının kaynakları, bunların ne ölçüde Pîrî Reis'i yansıttığı üzerindeki incelemeler henüz tamamlanmamıştır. İkinci telif yazmalarında harita sayısı genelde 210 adettir. Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulması kuvvetle muhtemel olan nüsha ise 215 haritalıdır ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hazine, nr. 642). Aynı kütüphanede yer alan (Revân Köşkü, nr. 1633) ve kılavuzda 233 haritalı olduğu belirtilen nüshada bugün 205 kadar harita kalmıştır (Goodrich, *Imago Mundi*, sy. 45 [1993], s. 132). Bu bakımdan sayılar verilirken eserin yazmalarındaki haritaların gün geçtikçe eksildiği gerçeği de göz önüne alınmalıdır. *Kitâb-ı Bahriyye* yazmalarında müstensihlerin veya mukabelecilerin ilâveleri de göze çarpar.

Kitâb-ı Bahriyye'nin ikinci telifine ait olan ve neşredenlerce "en tam ve mükemmel" görülmesi sebebiyle seçildiği belirtilen Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 2612) 218 haritalı 753 sayfalık hareketli nüsha iki defa yayımlanmıştır (*Pîrî Reis, Kitabı Bahriye*, Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayını, nr. 2, İstanbul 1935; *Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye*, I-IV, ed. Ertuğrul Z. Ökte Kültür ve Turizm Bakanlığı-Tarih Araştırmaları Vakfı, Ankara 1988-1991; sadeleştirme: *Kitâb-ı Bahriyye Denizcilik Kitabı Pîrî Reis*, haz. Yavuz Senemoğlu, I-II, İstanbul 1974).

Hemen hemen Akdeniz'deki bütün ülkelerin dillerinde tam veya kısmî çevirileri bulunan *Kitâb-ı Bahriyye*'nin Bologna ve Dresden'deki ilk telifine ait nüshalarını Almanca'ya çevirip yayımlayan Paul Ernst Kahle ilk kısımdan sonraki bahislerin çevirisinde ikinci telifi esas almıştır (bk. bibl.). Eserin Fransızca'ya özet çevirisi ise erken bir tarihte, 1756 yılında D. D. Cardonne tarafından *Le Flambeau de la Méditerranée* adıyla yapılmış, ancak yazma halinde kalmıştır (Bibliothèque Nationale, F. F., nr. 22279). D. Loupis ise yakın zamanda Ege deniziyle ilgili bölümleri Yunanca'ya çevirmiştir (Athens 2000).

Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'si Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr* ve *Cihannümâ* adlı eserlerine, Evliyâ Çelebi'nin *Se-*

yâhatnâmesi'ne, Bartınlı İbrâhim Hamdi'nin *Atlas*'ına ve daha pek çok Osmanlı tarihî coğrafya eserine kaynaklık etmiş, özellikle haritaları birtakım değişikliklerle çeşitli deniz haritaları için model oluşturmuştur. Bunlardan biri olan Seyyid Nuh'un *Deniz Kitâbı* (*Kitâbu bahri'l-esved ve'l-eyyad*), *Bahriyye*'nin âdetâ üçüncü versiyonu olarak kabul edilir. Karadeniz'in de anlatıldığı *Deniz Kitabı*'nın Bologna Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshası (Biblioteca Universitaria, MS, nr. 3609) tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Hans J. Kissling, *Der See-Atlas des Sejjid Nuh*, München 1966). 1648-1650 yılları arasında meydana getirildiği tahmin edilen Seyyid Nuh'un çalışması Karadeniz ve Akdeniz limanlarının kaleler dikkate alınarak resmedilmiş 204 portolan haritasını ihtiva etmektedir. *Kitâb-ı Bahriyye*'nin ikinci telifini yansıtan metinsiz anonim bir çalışmaya ise *Harîta-ı Ekâlîm* adı verilmiştir ve 188 haritalıdır (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 338). Pîrî Reis'in eserindeki haritaların esas alınarak basit karamalar ve küçük değişikliklerle meydana getirilmiş başka portolan örnekleri de bulunmaktadır (Svat Soucek, *Pîrî Reis and Turkish Mapmaking after Columbus: The Khalili Portolan Atlas*, Oxford 1996²).

Kâtib Çelebi'nin *Müntehab-ı Bahriyye* adlı eseri ise ilk telif *Kitâb-ı Bahriyye* dikkate alınarak kaleme alınan ve müellifin çizimleriyle pek çok haritası bulunan bir çalışmadır. Kâtib Çelebi'nin her iki telif hakkında kısa bilgiler vermesine ve eserini bu iki teliften hareketle kaleme aldığını (1055/1645 sonları) bildirmesine rağmen metinlerde ilk telif *Bahriyye*'nin ağırlıkta olduğu ve çalışmanın bir zeyil seviyesine ulaştığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Pîrî Re'is, *Bahriyye: Das türkisches Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521* (trc. P. Kahle), I-II, Berlin-Leipzig 1926-1927; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 8 vd.; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, I, 227; a.mlf., *Cihannümâ*, s. 4, 60 vd.; Cevdet Türkay, *İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlı'lar Devrine Ait Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul 1958, tür.yer.; F. Mitsuhash, "Study of the 'Çin Deniz' in the 'Kitâb-ı Bahriyye' Compiled by Pîrî Reis", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 365-374; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil - Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 74-83; A. Afetinan, *Pîrî Reis'in Hayatı ve Eserleri Amerika'nun En Eski Haritaları*, Ankara 1983, s. 17-26, 72-73; Emel Esin, "La description des côtes algériennes de Pîrî Re'is", *Studies on Turkish-Arab Relations*, İstanbul 1986, s. 47-60; K. Kreiser, "Pîrî Re'is", *Lexikon zur Geschichte der Kartographie* (ed. I.

Kretschmer v.dğr.), Wien 1986, II, 607-609; *Reprint of Studies on the Ottoman Cartographers Piri Reis (d. 1554) and Hağgi Aḥmad (d. about 1560)* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992; Günsel Renda, "Representations of Towns in Ottoman Sea Charts of the Sixteenth Century and Their Relation to Mediterranean Cartography", *Recontres de l'école du Louvre Soliman Le Magnifique et son temps* (ed. G. Veinstein), Paris 1992, s. 280-282; J. M. Rogers, "Itineraries and Town Views in Ottoman Histories", *The History of Cartography, II/1, Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies* (ed. J. B. Harley – D. Woodward), Chicago-London 1992, s. 231-234; S. Soucek, "Islamic Charting in the Mediterranean", a.e., s. 272-279; a.mf., *Piri Reis and Turkish Mapmaking after Columbus: The Khalili Portolan Atlas*, Oxford 1996; a.mf., "Tunisia in the Kitâb-i Bahriye by Piri Reis", *Ar.Ott.*, V (1973), s. 129-296; Kemal Özdemir, *Piri Reis*, İstanbul 1994, tür.yer.; Mine E. Özen, *Piri Reis and His Charts* (ed. N. Refioğlu), İstanbul 1998, s. 20-22; D. Loupis, "Ottoman Nautical Charting and Miniature Painting: Technology and Aesthetics", *M. Uğur Derman Armağanı: Altmışbeşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 382-383, 388-390; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Kitâb-ı Bahriyye'nin Telifi Meselesi", *DTCFD*, X/1-2 (1952), s. 143-146; a.mf., "Murâdî ve Eserleri", *TTK Belleten*, XXVII/107 (1963), s. 453-466; Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *TD*, XIV/19 (1964), s. 129; a.mf., "Hint Kapdanlığı ve Piri Reis", *TTK Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254; E. H. van de Waal, "Manuscript Maps in the Topkapı Saray Library, İstanbul", *Imago Mundi*, sy. 23, Berlin 1969, s. 83-84; A. Bausani, "L'Italia nel Kitâb-ı Bahriyye di Piri Reis", *Il Veltro*, XXII/2-4, Roma 1979, s. 173-196; R. Mantran, "La description des côtes méditerranéennes de la France dans le Kitâb-ı Bahriyye de Piri Reis", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, sy. 39, Aix-en-Provence 1985, s. 69-78; İdris Bostan, "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmirî Plânları", *STAD*, I/2 (1988), s. 67-68; Th. D. Goodrich, "Old Maps in the Library of Topkapı Palace in İstanbul", *Imago Mundi*, sy. 45 (1993), s. 125-126, 132; a.mf., "Supplemental Maps in the Kitâb-ı Bahriyye of Piri Reis", *Ar.Ott.*, XIII (1994), s. 117-141; Fuad Ezgü, "Piri Reis", *İA*, IX, 561-563.

FİKRET SARICA OĞLU

KİTÂB-I DİYARBEKİRİYYE

(کتاب دیاربکرية)

Ebû Bekr-i Tihrânî'nin

(ö. 882/1477'den sonra)

Akkoyunlular'a dair Farsça eseri.

Ebû Bekr-i Tihrânî hakkındaki bilgiler *Kitâb-ı Diyârbekriyye*'deki kayıtlara dayanmaktadır. Bu kayıtlardan onun İsfahan köylerinden Tihran'da doğduğu, 849 (1445) yılı civarında İsfahan'da bulunduğu ve bu şehrin ileri gelenleriyle yakın ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. 1469'da

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetine giren ve münşî olarak çeşitli mektup ve antlaşma metinlerini kaleme alan Tihrânî'nin vefat tarihi belli değildir. Uzun Hasan'ın ölümü sırasında hayatta olduğu bilindiğine göre 882'den (1477) sonra vefat etmiş olmalıdır.

Müellif, Akkoyunlu Devleti tarihinin en önemli kaynağı olan *Kitâb-ı Diyârbekriyye*'nin mukaddimesinde, hem kendi lakabının hem de Uzun Hasan'ın memleketi olan bölgenin isminin ikinci kelimesinin Bekr olmasından dolayı eserine bu adı koyduğunu ve bu adın güzel bir rastlantıyla ebced hesabına göre olayların çoğunun yazıldığı 875 (1470) yılını gösterdiğini belirtmektedir. Ancak eserin günümüze ulaşan nüshasının önemli bir kısmı bu tarihten sonra yazılmış ve eser Uzun Hasan'ın ölümünün ardından tamamlanmıştır. Ebû Bekr-i Tihrânî herkesin beğeneceği bir tarih kitabı yazmayı düşündüğünü, fakat bazı engeller yüzünden bu arzusunu yerine getiremediğini, bunun gerçekleşmesini sağlayacak bir hükümdarın gelmesini beklediğini ve Uzun Hasan'ın teşvikiyle eserini kaleme aldığını söylemektedir.

Eserde girişten sonra Uzun Hasan'dan Âdem peygambere ulaşan bir soy kütüğü verilmekte, daha sonra Kara Yülük Osman Bey ile oğul ve torunlarına dair haberler gelmekte, böylece Akkoyunlu tarihi başlamaktadır. Uzun Hasan'ın 861'de (1457) Cihan Şah'ın kumandanı Rüstern oğlu Tarhan'ı yenmesi olayı ile eserin birinci kısmı sona ermektedir. İkinci kısmın başlarında Çağatay hükümdarlarıyla Karakoyunlu Cihan Şah Mirza hakkında önemli bilgiler yer verildikten sonra Uzun Hasan devrine dönülmüş, onun Gürcistan seferi, Trabzon'a yürümesinden dolayı Fâtih Sultan Mehmed'le çekişmesi gibi olaylar hakkında bilgi verilmiş, fakat Uzun Hasan'ın zaferlerini anlatmak için kaleme alındığından onun yenilgisine sonuçlanan Otlukbeli Savaşı'ndan söz edilmemiştir. Müellif, son bölüm dışında eserini gözlemlerine ve duyularına dayanarak yazmıştır. Hatta eserde bazı kuvvetli işaretlerden hareketle Akkoyunlular'a ait haberlerin önemli bir kısmının bizzat Uzun Hasan tarafından kendisine anlatıldığı söylenebilir.

Kitâb-ı Diyârbekriyye, Akkoyunlu Devleti'nin yanı sıra, hiçbir resmî vekâyi-nâmesi olmayan Karakoyunlu Devleti için de önemli bir kaynak olduğu gibi Şâhruh'un ölümünden Hüseyin Baykara'nın ölümüne kadar gelen Timurlular tarihi ve

İran tarihi hakkında değerli bir kaynaktır. Eserden Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin askerî ve mülkî müesseseleri, adı geçen devletlerin dayandıkları Türkmen illerinin (ulus) teşkilâtları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun siyasi ve etnik durumu hakkında da önemli bilgiler edinilmektedir.

Hasan-ı Rûmlü, Gaffârî, Münecimbaşı ve İskender Bey gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılan *Kitâb-ı Diyârbekriyye*'nin günümüze sadece eksik bir nüshası ulaşmıştır. Bu nüsha Necati Lugal ve Faruk Sümer tarafından önsöz, giriş, çeşitli açıklama ve notlarla iki cüz halinde yayımlanmış (Ankara 1962-1964, 1993), daha sonra Tahran'da tek cilt olarak neşredilmiştir (1356 hş.). Eser Mehmet Demirdağ tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye* (nşr. Necati Lugal – Faruk Sümer), Ankara 1962-64, Giriş, I, s. VII-XXIV, 8; II, s. VII-XI; *Reşehât Tercümesi*, s. 255; Rızâ Rızâzâde-i Lengerüdi, "Ebû Bekr-i Tihrânî", *DMBİ*, V, 256-258.

FARUK SÜMER

KİTÂB-I MUKADDES

(کتاب مقدس)

Ahd-i Atîk ile Ahd-i Cedîd'den oluşan hristiyan kutsal kitabı.

Kitâb-ı Mukaddes, hristiyanların dinî alanda otorite kabul ettikleri, yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verdikleri isimdir. Batı dillerinde Kitâb-ı Mukaddes'in karşılığı Bible (Bibel) kelimesidir. İlk asırlarda Yunanca'yı kullanan kilise, bu dildeki *biblionun* (kitap) çoğul şekli olan *bibliayı* kutsal saydığı yazıların tamamını ifade etmek için kullanmıştır. Kilise Latince'yi benimsediğinde *biblia* tekil ve dişil bir kelime sayılmış, buna "insan hayatına yön verecek kuralları ihtiva eden en mükemmel kitap" anlamı yüklenerek kullanımı sürdürülmüştür. Latince'den günümüz Batı dillerine geçen kelime, yaklaşık 400 yıldından itibaren hristiyan kutsal kitabının adı olarak varlığını devam ettirmektedir (*DB*, I/2, s. 1776; *IDB*, I, 407; Bauer, s. 141). Bible kelimesini terim anlamında ilk kullananlar hristiyanlar olduğu için herhangi bir niteleme sıfatı olmaksızın tek başına kullanıldığında Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'den oluşan hristiyan kutsal kitabını ifade eder.

Kitâb-ı Mukaddes'in ilk bölümünü yahudi kutsal kitabı olan Ahd-i Atîk teşkil